

Ludwik Bernacki

Dookoła "Psałterza Florjańskiego"

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 31/1/4, 384-388

1934

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

II. NOTATKI

DOKOŁA „PSALTERZA FLORJAŃSKIEGO“

1.

NIEZNANE „PSALTERIUM TRILINGUE“ Z XIV WIEKU

Razem z fragmentem *Biblii królowej Zofji* czyli szarospackiej (Daniel r. 2, 3), który odszukał przed r. 1834 w Wrocławiu prof. August Henryk Hoffmann von Fallersleben i ofiarował Wacławowi Hance, znajduje się w bibliotece Muzeum Czeskiego w Pradze (sygn. 1. A. c. 23) podłużny skrawek cienkiego pergaminu, nierównych wymiarów (wysokość przy krawędzi ± 15 cm, w środku ± 17 cm; szerokość ± 8.5 cm), pokryty z obu stron pismem gotyckim z końca XIV wieku. Urywek jest bardzo zniszczony: inkaust przeniknął przez obie strony, skutkiem czego przeżarł nawet pergamin, inne zaś jakies przyczyny spowodowały jego silne skurczenie a także znaczne przedziurawienie w kilku miejscach.

Prócz luźnych liter i rysunku (głowa kobieca), widocznych na górnej i dolnej krawędzi skrawka, mieści on na stronie wierzchniej kolumnę pisma (wysokość 13.5 cm, szerokość 6 cm), zawierającą pierwszy werset pierwszego psalmu (*Beatus vir*) w języku łacińskim (dwukrotnie; *A*, *B*), tudzież w językach polskim (*C*) i niemieckim (*D*). Gotyckie pismo wersetu *B* jest małe, wersetów *A* i *D* wielkie, wersetu *C* pośredniej wielkości. Na stronie odwrotnej skrawka wypisano mniej więcej do połowy kolumny, takich samych wymiarów, początki wersetów kilku psalmów w języku łacińskim, jak *Miserere mei deus* ps. 50, *Domine ne in furore* ps. 6, 37, *Beati quorum remissae sunt* ps. 31, (późniejszym zaś pismem: *De profundis* ps. 129).

Skrawek, o którym mowa, jest prawdopodobnie próbą pisma przed rozpoczęciem pisania kodeksu, którym, jak śmiemy się domyślać, było *Psalterium trilingue*. Pisarz przygotowywał się tutaj do swojej czynności, próbował, jak rozmiścić teksty w trzech językach, jak unaocznic trójjęzyczność *Psalterza*. Napisawszy w odmierzonej kolumnie wielką gotyką werset łaciński (*A*), zreflektował się i postanowił wyróżnić każdy z trzech

języków odmiennym charakterem i inną wielkością pisma gotyckiego. Powtórzył tedy zaraz werset łaciński małą gotyką (B), poczem większą nieco gotyką wypisał werset polski (C), w wersecie zaś niemieckim (D) wrócił do pisma, którem rozpoczął swoje próby. Musimy przyznać, że przez zastosowanie pisma potrójnej wielkości i potrójnego charakteru cel swój osiągnął.

Poniżej przytaczamy w najdokładniejszym brzmieniu tekst wierzchniej strony opisanego skrawka.

- A. Beatus vir qui non abiit | inconsilio impiorum et in | uia
peccatorum non stetit. | et in kathedra pestilencie: | non
sedit: domini tuam | domi
- B. Beatus vir qui non abiit inconsilio impior¹ | et inuia peccatorum non
stetit et inkathedra | pestilencie non sedit. Sed inlege domini |
- C. Blogoslawoni mōsz iensze necho | [dzil poradze nemilo]²
sciwich ana | drodze grzesznich nestal anastol | czu smercy
nesedzal
- D. Der selige man der nicht: | gink inden rot der bosin: |
vnde indem wege der sunder | nicht stunt vnde indeme |
gesese der spotter nicht sas

Porównanie ogłoszonego tekstu z trójjęzycznym i w takiej samej kolejności idącym tekstem *Psałterza florjańskiego* wykazuje całkowitą identyczność tekstów łacińskiego i niemieckiego, gdy polski odbiega w zupełności tak od tekstu *Psałterza florjańskiego*, jak *Psałterza puławskiego* i druku z roku 1532, niemniej nie pokrywa się z tekstami psalterzy czeskich XIV stulecia (witenbergski, klementyński, kapitulny, podjebradzki).

Odnaleziony fragment śląski nasuwa trzy zasadnicze pytania, a mianowicie: czy stoi on w związku przyczynowym z pracami przygotowawczymi nad *Psałterzem florjańskim*, dalej czy jest on dowodem istnienia nieznanego obecnie psalterza trójjęzycznego, podobnego do *Psałterza florjańskiego*, a wreszcie czy jest on jedynie próbą pisma, nie mającą nic wspólnego z pracą nad jakimkolwiek psalterzem trójjęzycznym.

2.

MICHAŁ PILS I JEGO GODŁO

Maciej Pangerl przytoczył w publikacji p. t. *Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen*³ ustępy z kroniki *Series abbatum S. Coronae*, spisanej w roku

¹ *Impior* skrót *impiorum*.

² Miejsce uszkodzone.

³ *Fontes rerum austriacarum. II Abtheilung. Diplomataria et acta. XXXVII Band.* Wien, 1872. *Goldenkron* = Złatá Koruna, miejscowość w po-

1683¹, wśród których znajduje się kilka szczegółów, dotyczących Michała Pilsa, proboszcza kościoła w Kájovach², zbudowanego jego staraniem w XV wieku. W rzeczonyj *Series abbatum* czytamy tedy, co następuje:

„Sub tempore Gerhardi II abbatis incoepit plebanus Michael oriundus de Chalssing³ regere ecclesiam Kajoviensem — circa a. 1469 aut citius, qui loco illi celeberrimo et miraculis clarissimo utiliter praefuit — 34 et amplius annis. Fuit vir eruditus et amans literarum, diligens notator rerum, quae Kaiovii tempore suo contingerunt, suntque usque modo notata prae manibus. Anno iam dicto 1469, cum haereticis, qui sibi Caiovii curiam et scholam combusserant, pugnavit adiuvante ludirectore et vicit, ut ipsemet annotavit“ (s. 616).

„Supra portam septentrionalem (ecclesiae Kaioviensis) legitur in rubro marmore sculptum in haec verba: *Incepta MCCCCLXXIII* et ex opposito: *Finita MCCCCLXXXV*“ (s. 617).

„(sc. Michael)... ante aram deiparae summam humulatus et epitaphio eleganti, quod nunc est parieti immuratum, honoratus. Cernitur eius effigies in hoc epitaphio in habitu tunc plebanis usitato, cum supra dicto insigni (zwei Fraktur-M, welche gitterartig sich kreuzen), legunturque in circumferentia lapidis sequentia: *Hic iacet honorandus vir dominus Michael plebanus, qui aedificavit hanc ecclesiam cum sacra elemosyna filius Petri Pils iudicis natione de Chwalsching. A. D. MCCCCIII. XVI die mensis Aprilis*“ (s. 622, przypisek 3).

„...sunt namque altaria illa 4 apparenter eiusdem aetatis, et in eorum uno nempe apostolorum cernitur depictus Michael, in superpellicio genuflexus cum insigni, quod et in suo epitaphio habet. Porro benefactorum, qui exstruendae basilicae manus porrexerint adiutrices, insignia pictis vitris expressit, quorum aliqua de facto in fenestris visuntur, videlicet aquila similis Silesiticae, item insigne simile Austriaco, aliud Schwambergicum et in fenestra ultima Rosense“ (s. 622—3, przypisek 3).

Z dopiero co podanych wyjątków z *Series abbatum* wynika, że ks. Michał Pils, syn sędziego Piotra Pilsa, rodem

łudniowych Czechach, po lewym brzegu Mołdawy, poniżej Krumłowa, z słynnym niegdyś, dziś nieistniejącym opactwem Cystersów, założonem przez Ottokara II w roku 1263.

¹ Rękopis Archiwum opactwa cysterskiego w Wyššimbrodzie (= Hohenfurt). Inny rękopis teje samej kroniki, prawdopodobnie odpis wymienionego rękopisu, w Archiwum probostwa w Zlatej Korunie. Z niego to korzystał ks. Jan Chrzeciel Michálek, który w swojej broszurze p. t. *Der Wallfahrtsort Kojau* (Winterberg, 1888) zacytował (s. 13—14) ustęp o Michale Pilsie w przekładzie niemieckim.

² Kájový (Kojau), miejscowość na południowy zachód od Zlatej Koruny, należąca niegdyś do tegoż opactwa, słynna kultem i cudami Najświętszej Panny Marji.

³ Chalssing = Kalsching = Chvalšiny, miejscowość na zachód od Zlatej Koruny, ongiś własność tegoż opactwa.

z Chvalšínów, mąż uczony i miłujący wiedzę, kronikarz zdarzeń czasów swoich, rozpoczął około roku 1469 włączyć kościołem w Kájovach¹, w której to miejscowości wystawił nowy kościół w ciągu lat 1474—1485. Świątynię rzeczoną ozdobił czterema ołtarzami, z których jeden poświęcony był św. Apostołom. Tu właśnie widzieć było można wymalowaną podobiznę klęczącego Pilsa, ubranego w rodzaj rakiety (*superpellicium*), z godłem, przedstawiającem dwie gotyckie litery *M*, krzyżujące się w kratkę. Herby dobrodziejów, którzy przyczynili się do budowy kościoła, malowane na szkle, umieścił Pils w oknach kościelnych. Był tam więc orzeł podobny do orła śląskiego, orzeł, przypominający orła austriackiego, a także herby Schwambergów i Rosenbergów. Michała Pilsa, zmarłego d. 16 kwietnia 1503 roku, pogrzebano przed głównym ołtarzem Matki Boskiej i uczczono nagrobkiem, który wyobrażał jego postać w szatach, używanych podówczas przez plebanów, z godłem wyżej opisanem. Dookoła nagrobka, wmurowanego później w ścianę, biegł napis.

Kronika, spisana przez Michała Pilsa, podobnie jak jego nagrobek, zniknęły bez śladu; nie dochowały się też okna kościoła z malowanymi na szkle herbami, tak samo, jak cztery ołtarze, choć wszystkie te zabytki istniały jeszcze w roku 1683². Szczęśliwym trafem ocalało w kościele 12 obrazów z ołtarza św. Apostołów, które odkrył w roku 1889 Jan Sedláček³ w kaplicy św. Jana, gdzie wprawiono je niegdyś do parapetu chóru, przeznaczonego dla muzyki. Wśród obrazów przedstawiających apostołów obchodzi nas najwięcej obraz męczénstwa św. Szymona (56 cm × 82 cm), na nim bowiem wymalowano ów wizerunek proboszcza Pilsa, o którym wspomina *Series abbatum*. Widzimy tu w prawym rogu obrazu Michała Pilsa w białej oponczy, klęczącego ze złożonymi rękami, u jego kolan mieści się czerwona tarcza z dwiema krzyżującymi się literami gotyckimi *M*, koloru białego (obacz podobiznę)⁴.

¹ Stało się to jednak w roku 1461, po śmierci proboszcza Mikołaja z Grazu, który zmarł 24 listopada 1460. Por. Dr. Valentin Schmidt, *Ein Gogauer Pfarrinventar aus dem Ende des 15 Jahrhunderts* (Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. XLIV Jahrgang. Prag, 1906, s. 180; na stronach następnych dużo szczegółów do działalności Pilsa, jako proboszcza).

² Pieczęć Michała Pilsa przechowała się przy dokumencie z roku 1497 w stanie uszkodzonym. Por. Pangerl, l. c., s. 563.

³ Por. jego artykuł *Zur Geschichte der Kirche in Kojau* (Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. XV Jahrgang. Neue Folge. Wien, 1889, s. 201—2).

⁴ Podług reprodukcji w wydawnictwie: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém*. XLI. Politický okres krumlovský. Napsali F. Mareš a J. Sedláček. Svazek 1. Praha, 1918. Tu na s. 117—67 wyczerpujący opis zabytków w Kájovách. Na publikację tę zwróciła mi uwagę dr. Stanisława Sawicka, co tutaj z wdzięcznością zapisuję.

Powszechnie wiadomo, że identyczny znak zawiera *Psalterz florjański*, pomnik naszego piśmiennictwa z ostatnich lat XIV wieku: położono go tu dwukrotnie osobno (k. 3 r., 59 r.), raz zaś na jednym polu widzenia z herbem węgierskiego domu Anjou (k. 53 v.), z którym znajduje się również na *scyphusie* — rostruchanie, naczyniu stanowiącem ongiś niewątpliwą własność królowej Jadwigi, zmarłej w roku 1399¹.

Widoczna na pierwszy rzut oka identyczność znaków rodzi pytanie, czy wobec odległości terytorjalnej i czasowej zabytków polskich (koniec XIV wieku) i czeskich (między 1474—1503) można łączyć rzeczzone znaki w związek przyczynowy, a dalej czy nie ma się tu przypadkiem do czynienia z konwencjonalną ligaturą gotycką, której interpretacja jako *Mons Mariae*, w drugim zaś wypadku jako *Magister Michael* jest równie usprawiedliwiona.

Lwów

Ludwik Bernacki

Z TEKI HUMANISTYCZNEJ

1.

Poetycka wymiana myśli A. Krzyckiego z Neapolitańczykiem Columniusem

Estreicher zanotował w *Biblijografji polskiej* (XVI, s. 77) znajdujący się w Ossolineum druk (l. 20347) p. t. *Epithalamion cum aliis lectu non iniucundis*, nie podał jednakowoż jego ważnej zawartości, na którą składają się wiersze Krzyckiego z okazji ślubu Zygmunta z Boną, a ponadto nieznane dotąd wiersze i listy tegoż biskupa oraz Chryzostoma Columniusa, pośła królowej Izabeli, świadczące o obopólnej adoracji poetów i wzajemnej wymianie własnych ich utworów. Na skutek tego brakuje tego druku w zestawieniu dzieł Krzyckiego (XX, s. 330), a prof. Kazimierz Morawski, nie odszukawszy drukowanego tekstu *Epithalamion*, musiał się oprzeć w wydaniu pism Krzyckiego na „Tomicjanach“, z których czerpał również, jak przypuszczał Estreicher, Janocki, gdyż *Epithalamion* z r. 1518 nie posiadała biblioteka Załuskich. W każdym razie egzemplarz Ossolineum, będący wprawdzie drukiem krakowskim, o innym jednakże tytule i bez daty wydania, nie pokrywa się z podaną przez Janockiego pozycją i skłania do przypuszczenia, że Krzycki ogłosił dwa druki *Epithalamion*.

W egzemplarzu Ossolineum znajdujemy wiersze Krzyckiego, znane z wydania zbiorowego, ale niezawsze pod temi

¹ Por. Ludwik Bernacki, *Geneza i historia Psalterza florjańskiego*. Lwów, 1927.